

השטנים שקמו על שלמה (מלכים א י"א)

1. הבעיה הכרונולוגית

אברבנאל י"א, יד :

ויקם ה' שטן וגומר. זכר הכתוב שהבוטח בה' ישוגב, וכל עוד ששלמה היה דבק בשם יתברך חסד ואמת סבבוהו והי' עולה בכל מעלה ושלמות רק למעלה, אמנם כי כאשר נטה מאחרי השם מצאוהו טרדות רבות ורעות, כי אם היות שלא קרע השם את ממלכתו, הנה הקים לו שטנים העומדים על ימינו לשטנו...

רלב"ג י"א, כא :

ויאמר... אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי - ידמה כי חשב הדד להנקם מישראל, בראותו כי מתו גבוריהם המצליחים במלחמה; ועם כל זה לא יכול, בעת שהיה שלמה הולך בדרכי השם יתברך כדוד אביו; אך לעת זקנתו שנמצא בו זה החטא, אז היה הדד שטן לשלמה ולישראל.

2. בעיית ההתאמה הספרותית

א. תבנית משותפת לסיפור שאול ודוד וליסיפור שלמה וירבעם

שאל ודוד	שלמה וירבעם
המלך חוטא (שמי"א י"ג, ח-ט; ט"ו, ח-ט)	ה ונלך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכס שקץ עמנים: ו נעש שלמה קרע בעיני ה' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו: ז אז- בנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב בקר אשר על-פני ירושלים ולמלך שקץ בני עמון: ח וכו עשה לכל-נשיו הנכריות מקטירות ומנחות לאלהיהן:
ה' מבשר לו שהממלכה תקרע מידי ותנתן למחליפו (י"ג, יג-יד; ט"ו, כג-כט)	יא ויאמר ה' לשלמה ען אשר היתה-זאת עמד ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את-הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך: יב אך-בגמך לא אעשנה למען דוד אביך מיד בנך אקרענה: יג רק את-כל-הממלכה לא אקרע שבט אחד אתו לבגד למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי:
המחליף ממונה לתפקיד בשרות המלך (ט"ז, כא-כב; י"ח, ב-ה)	כז ... שלמה בנה את-המלוא סגר את-פרכי עיר דוד אביו: כח והאיש ירבעם גבור חיל וקרא שלמה את-הנער פי-עשה מלאכה הוא ונפקד אתו לכל-סבל בית יוסף:
בגד קרוע הוא אקט נבואי סמלי להעברת המלוכה (ט"ו, כז-כח)	כט ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים וימצא אתו אחיה- השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה: ל ונתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים: לא ויאמר לירבעם סח-לך עשרה קרעים כי כה- אמר ה' אלהי ישראל הנני קרע את-הממלכה מיד שלמה
הנביא ממנה את המחליף (ט"ז, יג)	לא ... ונתתי לך את עשרה השבטים: ... לה ולסחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים: ... לז ואתך אסח ומלכת בכל אשר-תאנה נפשך והיית מלך על- ישראל: לח והיה אם-תשמע את-כל-אשר אצנך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקתי ומצותי באשר עשה דוד עבדי ויהיית עמד ובניתי לך בית-נאמן באשר בניתי לדוד ונתתי לך את-ישראל:

המלך מבקש להרוג את המחליף (י"ח – כ"ו)	מ וַיִּבְקֹשׁ שְׁלֹמֹה לְהַמִּית אֶת-יָרָבֵעַם
המחליף בורח אל ארץ שכנה (כ"ז)	וַיָּקָם יָרָבֵעַם וַיִּבְרַח מִצָּרִים אֶל-שִׁישַׁק מֶלֶךְ-מִצְרַיִם
המחליף נשאר שם עד מות המלך (שמי"ב ב, א-ד)	וַיְהִי בְּמִצְרַיִם עַד-מוֹת שְׁלֹמֹה :
המחליף חוזר אחרי מות המלך (שמי"ב א-ב)	וַיָּבֹא בְּיַהּוֹיָכָז בֶּן-יָרָבֵעַם בֶּן-נֶבֶט וְהוּא עוֹדְנוּ בְּמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֵּשֶׁב יָרָבֵעַם בְּמִצְרַיִם : ג וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּקְרְאוּ-לוֹ וַיָּבֹא יָרָבֵעַם וְכָל-קְהַל יִשְׂרָאֵל...
הממלכה מתפלגת לישראל ויהודה, כאשר חלק אחד ניתן לבן המלך הקודם, וחלק שני למלך החדש (ב)	כ וַיְהִי כְּשָׁמַע כָּל-יִשְׂרָאֵל כִּי-שָׁב יָרָבֵעַם וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל-הַעֲדָה וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרָי בֵּית-דָּוִד וּזְלֹתִי שָׁבַט-יְהוּדָה לְבָדוּ :

ב. דברי אחיה לירבעם כהמשך טבעי לדבר ה' לשלמה

דברי ה' לשלמה	דברי אחיה לירבעם
יא וַיֹּאמֶר ה' לְשְׁלֹמֹה	לא ... כה- אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
יג וְעַתָּה הִנֵּה-זֹאת עָמְדָה וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עֲלֶיךָ [בתיאור החטא מפורט: ה וַיִּלְכֹּד שְׁלֹמֹה אַחֲרַי עֲשֵׂתָרְת אֱלֹהֵי צִדְוִים וְאַחֲרַי מֶלֶכְכֶם שִׁקְץ עֲמוּנִים : ו וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הַרְעָה בְּעֵינָי ה' וְלֹא מָלֵא אַחֲרַי ה' בְּדָוִד אָבִיו : ז אִז- יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בְּמָה לְכַמוֹשׁ שִׁקְץ מוֹאָב בְּהַר אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרוּשָׁלַם וְלִמְלֶכֶךְ שִׁקְץ בְּנֵי עֲמוּנִים:]	לג יַעַן אֲשֶׁר עֲזַבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְעֵשֶׂתְרֶת אֱלֹהֵי צִדְוִין לְכַמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וְלִמְלַכְכֶם אֱלֹהֵי בְנֵי-עֲמוּנִים וְלֹא-הִלְכוּ בְּדַרְכֵי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטַי בְּדָוִד אָבִיו :
קד אֶקְרַע אֶת-הַמַּמְלָכָה מֵעַלְיֶיךָ וַיִּתְּתִיהָ לְעַבְדְּךָ :	לא ... הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת-הַמַּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנִתְּתִי לְךָ אֵת עֲשֵׂרְתָה הַשָּׁבָטִים : לז וְאַתָּה אֶקַּח וּמְלֻכְתָּ בְּכָל אֲשֶׁר-תִּתְּאוּהָ נִפְשֶׁךָ וְהִיִּית מֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל :
יב אַךְ-בְּנִימִיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בְּנֵי אֶקְרַעָנָה :	לד וְלֹא- אֶקַּח אֶת-כָּל-הַמַּמְלָכָה מִיָּדוֹ כִּי נָשִׂיא אֲשֵׁתְנוּ כָל זְמַנֵּנוּ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי אֹתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי : לה וְלִקְחֹתִי הַמְּלוּכָה מִיַּד בְּנֵי וַיִּתְּתִיהָ לְךָ אֵת עֲשֵׂרְתָה הַשָּׁבָטִים :
יג רַק אֶת-כָּל-הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע שְׁבַט אֶחָד אִתּוֹ לְבָנֶיךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי :	לב וְהַשָּׁבַט הָאֶחָד יְהִי-לוֹ לְמַעַן עַבְדִּי דָּוִד וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי בָּהּ מִכָּל שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל : לו וְלָבְנוּ אִתּוֹ שְׁבַט-אֶחָד לְמַעַן הִיוֹת-נִיר לְדָוִד עַבְדִּי כָּל-הַיָּמִים לְפָנַי בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי לִי לְשׂוּם שְׁמִי שֵׁם :
לט וְאַעֲנֶה אֶת-זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֲךָ לֹא כָּל-הַיָּמִים :	לט וְאַעֲנֶה אֶת-זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֲךָ לֹא כָּל-הַיָּמִים :

המסר של הסיפור

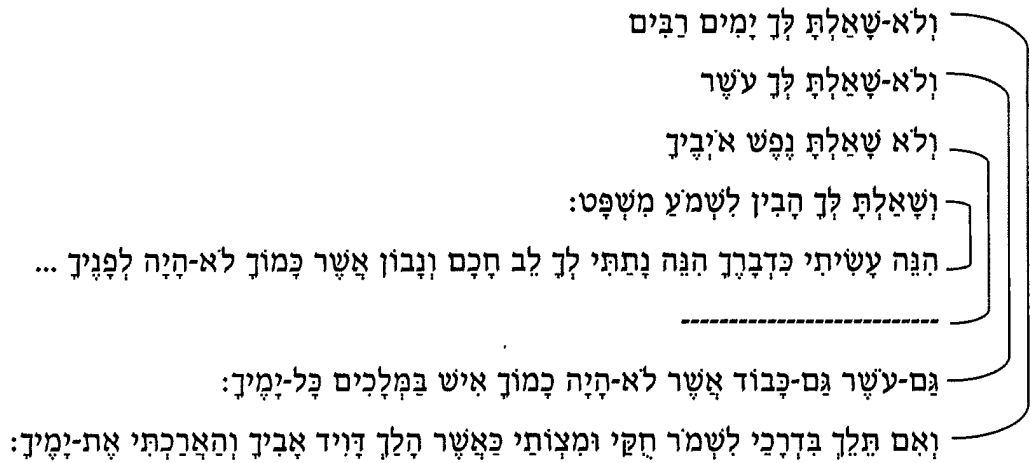
א. קשרים בין סיפורי פרעה ומשה לסיפור דוד ובן הדד

פרעה ומשה	דוד והדד	
א', טו-טז ויאמר מלך מצרים ... אם-בן הוא והמתן אתו	טו ויהי בהיות דוד את-אדום ... ויך כל-זכר בראדום:	הריגת כל זכר
ב', טו ... ויבכר משה מפני פרעה	יז ויבכר אדד ...	בריחה מהממלכה מחשש לפגיעה ע"י המלך
טו ... ויבכר משה מפני פרעה וישב בארץ-מדן	יח ויקמו ממדן ויבאו פארן ויקחו-אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים אל-פרעה מלך-מצרים	כיוון הבריחה
כ ויאמר אל-בנתיו ... קראן לו ויאכל לחם: כא ויאל משה לשבת את-האיש ויתן את-צפרה בתו למשה:	יח-יט ... ויתן-לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו ... ויתן-לו אשה את-אחות אשתו	מקלט אצל דמות מרכזית מספקת את צרכיהם
כב ותלד בן ויקרא את-שמו גרשם פי אמר גר היתי בארץ נכריה:	כ ותלד לו אחות תחפניס את גנבת בנו	בן נולד בבית נותן המחסה
ב', י ויגדל היגדל ותבאחו לבת-פרעה ויהי לה לבן	כ ... ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה:	בן גדל בבית פרעה
ד', יט ויאמר ה' אל-משה במדן לך שב מצרים כי-מתו כל-האנשים המבקשים את-נפשך:	כא וחדד שמע במצרים כי-שכב דוד עם-אבתיו וכי-מת יואב שר-הצבא ויאמר חדד אל-פרעה שלחני ואלך אל-ארצי:	שיבה מהגלות עם מות מבקשי נפשם
יח וילך משה וישב אל-יתר חתנו ויאמר לו אלכה-נא ואשובה אל-אחי אשר-במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום:	כא וחדד שמע במצרים כי-שכב דוד עם-אבתיו וכי-מת יואב שר-הצבא ויאמר חדד אל-פרעה שלחני ואלך אל-ארצי: כב ויאמר לו פרעה כי מה-אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל-ארצך ויאמר לא כי שלח תשלחני:	השיבה מלווה בבקשת רשות מאת החוסה

ריה"ל, הכוזרי, מאמר ראשון:

(קיד) אמר הכוזרי: כך היה אמנם הדבר, אלו היתה ענותכם דבר אשר בחרתם בו, אבל היא אינה כי אם דבר שבהכרח, וכאשר תשיג ידכם תהרגו אף אתם בשונאיכם. (קטו) אמר החבר: מצאת מקום כאבי מלך הכוזרים! כי אמנם אלו קבלו רב בני עמנו את מתוך כניעה לאלוה ולתורתו, כמו שאמרת, לא היה הענין האלוהי עוזבנו לזמן רב כל כך, אולם רק מעטים בתוכנו הם בדעה זו ...

ב. מבנה הבטחת ה' לשלמה (מל"א ג', יא-יד)

ג. הסיפור המקראי פונה לשכבות רבות בחברה

יאירה אמית, **ספר שופטים אמנות העריכה**, ירושלים תשנ"ט 1999, עמ' 13-14 :

סביר להניח, שהסיפור המקראי מופנה בעת ובעונה אחת לכל שכבות העם, למן האדם הפשוט, שהיה מן הסתם שומע-מאזין, ועד לקורא המשכיל. אפשר גם להעז ולטעון כי אין זה סיפור שנועד רק לקהל מצומצם של אינטלקטואלים, אוהבי ספרות וצרכניה. העלאתו על הכתב במסגרת היסטוריוגרפית נעשתה לצרכים של העברת מסורת האבות, וזו נועדה לשרת ולחנך את כל שכבות העם. לכן ניתן לשער, כי בכתיבתה ובעיצובה של ספרות זו נלקחו בחשבון רמות שונות של נמענים. מסריו העיקריים של סיפור הפונה גם לשכבות הרחבות של העם צריכים להיות ברורים ומובנים, כך שבהגיעו לסוגים השונים של קהל הנמענים, הם לא יטעו בהפקת הלקח העיקרי הנובע ממנו גם ללא פרשנות מתחכמת... התחכום הקומפוזיציוני של דרכי העיצוב הוא אפוא אמצעי בידי של המספר המקראי, ביחס לחלק המשכיל והמעודן של קהל נמעניו. שהרי ברמות הקריאה הנמוכות נתפש הסיפור כחיקוי של המציאות, והקורא או השומע בוחן את המסופר בהתאם ליכולתו לבחון את המציאות. הוא שואל שאלות שתואמות את חכמת החיים שלו אות ניסיונו... ברמה זו עשוי הסיפור המקראי להראות סיפור עלילה פשוט. ואילו ברמות הקריאה הגבוהות יותר הוא מתפרש הרבה מעבר לחיקוי של המציאות... ברמות קריאה אלו מפעיל הקורא רגישות לאנאלוגיות, לדקויות של שינויים במהנים של חזרה ... היינו, לכלל האמצעים הקומפוזיציוניים שגילויים מעשיר את חוויית הקריאה, מעורר את התפעלות הקורא מאופן העיצוב, ומעל לכל, מעמיק את המסר של המסופר.

מכללת יעקב הרצוג

ימי עיון בתנ"ך

קיץ תשס"ז